

MREŽA DEZINFORMACIJA U CRNOJ GORI:

VIDIMO LI SLONA U PROSTORIJI?

Urednik:

Goran Delić

Autori/ke:

Milica Kovačević, Radoje Cerović

Istraživačice:

Jeļena Gardović, Tijana Velimirović

Maj 2022.

UVOD

Činjenica da Crna Gora, kao i većina država u Evropi, ima problema sa dezinformacijama nije pokrenula na akciju ključne donosioce odluka.

Vlada, Skupština, političke partije, regulatorne agencije i drugi važni akteri, sudeći makar prema njihovom odnosu prema ovom problemu, nijesu mnogo pogođene stalnim podrivanjem društvenih i demokratskih procesa kroz dezinformacione i propagandne kampanje različitih aktera.

Na nivou čitavog društva, jako je nizak stepen razumijevanja o tome da se demokratski procesi moraju štititi, da se stalno moraju unapređivati, da se u njih mora ulagati. A kod nas je proces upravo suprotan - ključni akteri se poнаšaju kao da ne vide slona u prostoriji.

Crna Gora nema strategiju borbe protiv dezinformacija, a prvi strateški dokument koji bi trebalo da tretira ovaj problem je Medijska strategija koja je u procesu izrade. Crnogorsko medijsko, izborno i krivično zakonodavstvo ne prepoznaju ovu prijetnju niti sadrže odredbe za zaštitu od njihovog pogubnog uticaja.

Državne institucije već godinama pokazuju pasivnost i nezainteresovanost za bavljenje ovom pojmom. Skupština Crne Gore se do sada nije bavila temom dezinformacijama, a naš predlog za osnivanje posebnog Odbora za praćenje stranih uticaja, i pored većinski izražene podrške, još je na čekanju. Izvršna vlast i regulatorne agencije se oglašavaju nenađežnim i uspešne su jedino u pronalaženju izgovora da ponovo ne urade ništa. Postojeći zakonski okvir i treman ovog pitanja od strane države pogoduje razvoju dezinformacione djelatnosti.

U Crnoj Gori se dezinformacija svi politički akteri gnušaju javno, ali je veoma malo onih koji

za njima ne posežu tajno. Zato je borba protiv dezinformacija svedena tek na dnevnapoličke obračune. Lažna vijest je samo zgodna etiketa za političkog protivnika, a strani uticaj optužba kojom se želi kreirati neka politički korisna afera.

Borba protiv dezinformacija je borba za profesionalno novinarstvo, ono koje djeluje u javnom interesu. Zbog toga je ona dio šireg konteksta i potrebe stvaranja povoljnijeg ambijenta za rad medija.

Međutim, o ovome ambijentu se malo vodi računa. Na našem medijskom tržištu postoje neodrživo veliki broj medija pa se postavlja pitanje kako je moguće da svi oni preživljavaju, rade i ostvaruju profit. Jasno je da postoji crno medijsko tržište i nelegalni tokovi novca koji najviše pogadaju one koji su ovom društvu najpotrebniji – medije koji poštuju profesionalne standarde rada i koji transparentno posluju i objavljaju sve potrebne informacije o svom radu.

Njihova nelojalna konkurenca t.j. mediji, ako se medijima mogu nazvati oni čiji je cilj stvaranje mreže dezinformacija i sprovođenja kampanja koje podrivaju demokratske procese, imaju jasnú namjeru – staviti sve medije u isti koš i na taj način relativizovati profesionalan i pošten rad. Cilj je, dakle, umeriti povjerenje, uvjeriti građane da svi lažu. Jer ako ništa nije istinito sve je dozvoljeno.

Takođe, pojedinci i pokreti svakodnevno zlo-upotrebljavaju činjenicu da je u Crnoj Gori za otvaranje medija potrebno samo napraviti sajt, pa se suočavamo sa brzim rastom broja neregistrovanih medija koji otvoreno šire veliku količinu dezinformacija.

Pored ovoga, na našoj medijskoj sceni postoji još jedan zanimljiv fenomen: tri od četiri televizije sa nacionalnom pokrivenošću, u bliskoj

budućnosti, imaće vlasnike u drugoj zemlji¹. Slična je sudbina i najuticajnijih portala² i radio stanica³, dok je izvjesno da će ubrzo samo jedan od tri dnevna lista koja se izdaju našoj zemlji biti u vlasništvu crnogorskih kompanija. Ovo po sebi ne znači bilo kakvu negativnu pojavu dok god se ovi mediji drže principa profesionalnog novinarstva. Ali, ako se zna da neki od njihovih stranih vlasnika mogu imati političke interese u Crnoj Gori, potencijalno je ostavljen prostor za usmjeravanje djelovanja naše medijske scene ka interesima iz inostranstva. I ovo može biti sredstvo za sprovođenje dezinformacionih kampanja.

Imajući na umu i gotovo neograničene mogućnosti dezinformisanja, propagande i podrivanja demokratskih procesa koje postoje i koriste se na društvenim mrežama, jasniji nam je obim našeg problema.

Ako ovome dodamo i veoma nizak nivo medijske pismenosti, njen loš tretman u sistemu formalnog i neformalnog obrazovanja, te nisku sposobnost građana da kritički misle i čitaju jasno je da ova pojava u Crnoj Gori dobija zabrinjavajuće razmjere.

Da li će donosioci odluka nastaviti da se poнаšaju kao da ih ovi problemi ne dotiču, da li će i dalje misliti da im ignorisanje tog slona u prostoriji može donijeti neku političku korist ili će konačno krenuti sa konkretnim akcijama, ostaje da se vidi. Time će jasno demonstrirati kakvo društvo žele da grade i kakva je, zapravo, njihova politička vizija.

1 Goran Delić, "Čiji su "naše" televizije?", Centar za demokratsku tranziciju, 23.01.2022, <https://www.cdtmn.org/2022/01/23/ciji-su-nase-televizije/>

2 Darvin Murić, "Čiji su "naši" štampani i onlajn mediji?", Centar za demokratsku tranziciju, 28.01.2022, <https://www.cdtmn.org/2022/01/28/ciji-su-nasi-stampani-i-onlajn-mediji/>

3 Jelena Gardović, "Čiji su "naši" mediji: Signali stizu spolja", Centar za demokratsku tranziciju, 13.02.2022, <https://www.cdtmn.org/2022/02/13/ciji-su-nasi-mediji-signali-stizu-spolja/>

DEZINFORMACIONI EKOSISTEM U CRNOJGORI

U Crnoj Gori djeluje razgranat i snažan dezinformacioni ekosistem, čija se infrastruktura po potrebi koristi za ostvarenje geopolitičkih, regionalnih i unutrašnjih političkih ili ekonomskih ciljeva⁴. Prema podacima platforme Raskrinkavanje.me, njegov ključni dio čine stranice i pojedinci na društvenim mrežama, tabloidi i desničarski portalni iz Srbije, kao i desničarski portalni iz Crne Gore. Analiza načina funkcionišanja ovog sistema ukazuje na jasnu koordinaciju i sinhronizaciju u njegovom djelovanju.

"Tradicionalni" mediji koji su registrovani u Crnoj Gori i poštuju pravila transparentnosti i uređivačke kontrole rijetko su izvori ili kreatori lažnih vijesti. Problemi koji se prepoznaju u njihovom radu su u domenu pristrasnog izvještanja, učešća u podgrijavanju političkih tenzija ili prenošenju dezinformacija, naročito kad su u pitanju online mediji.

Političke dezinformacije i propaganda su stalno prisutne u našem medijskom ekosistemu, a njihova rasprostranjenost i intenzitet variraju i pojavljuju se u talasima, dok su njihovi okidači najčešće lokalni, regionalni ili globalni, društveni, politički, pa čak i sportski i kulturni događaji.

U posljednje dvije godine, zahvaljujući političkoj nestabilnosti i podijeljenosti, ovi periodi dezinformacionih plima su sve duži i intenzivniji, uz vrlo kratke periode smanjene aktivnosti i sruštanja tenzija.

4 Dragan Koprivica, Milica Kovačević, Tijana Velimirović, *Mreža dezinformacija i neadekvatna reakcija države*, Centar za demokratsku tranziciju, maj 2020, [https://www.cdtmn.org/wp-content/uploads/2020/05/Mreža-dezinformacija-i-neadekvatna-reakcija-države_WEB-6.pdf](https://www.cdtmn.org/wp-content/uploads/2020/05/Mre%C5%BEa-dezinformacija-i-neadekvatna-reakcija-dr%C5%BEave_WEB-6.pdf)

Veliki talas političkih dezinformacija u 2020. godini odnosio se na usvajanje Zakona o slobodi vjeroispovijesti i proteste koje je SPC organizovala tim povodom. Obuhvat manipulacija se kretao od potpuno netačnih informacija o sadržaju zakona, preko tendencioznih tumačenja pojedinih njegovih odredbi, širenja lažnog narrativa o prodaji i prenamjeni vjerskih objekata, do značajnog preuvečavanja broja ljudi koji su učestvovali u protestnim šetnjama. U momentima kulminacije, objavljivane su vijesti koje su imale ozbiljan potencijal da proizvedu strah, izazovu incidente ili čak ozbiljnije sukobe.

Izborni procesi su, očekivano, period pojačane dezinformacione aktivnosti. Ovome značajno ide na ruku nedostatak političke volje svih aktera da se sproveđe izborna reforma i prestane sa cjepljanjem izbornih procesa. Tako u posljednje dvije godine skoro da nije bilo predaha za građane i građanke Crne Gore, koji su neprekidno bili izloženi dezinformacijama i propagandi povezanim sa izborima. Cilj ovih kampanja je bio podsticanje političke polarizacije, radikalizacije, te produbljivanje etničke i vjerske netrpeljivosti.

Osim unutrašnjih pitanja, na povećanje intenziteta dezinformacija utiču i regionalni i globalni odnosi i dešavanja. Kad je u pitanju region, tu je prepoznatljiva stalna i izražena tendencija dezinformacionih kampanja – produbiti stare sukobe, potcrtati razlike, strahom zatvoriti u nacionalne granice. Rijetko prođe više od par sedmica a da tabloidi i anonimni portali uz pomoć svojih saveznika na društvenim mrežama ne podijele neku laž o pograničnim incidentima koji se nijesu dogodili, zavjere o naoružanju, bosanskim mudžahedinima, albanskim teroristima, srpskim navijačima... Politički lideri u regionu, po izvještavanju dezinformatora, žive pod prijetnjom atentata, kidnapovanja, a protiv njih se organizuju regionalni neprijatelji i strane moćne organizacije i obavještajne služ-

be – MI6, CIA, NATO, masoni, strane ambasade i, naravno, Vatikan.

Na meti dezinformacionih kampanja koje imaju političke ciljeve često su i izvorne vrijednosti zapadnih demokratija, težnja za stvarnim reformama crnogorskog društva, ustavna prava građana i sekularnost države⁵.

Prisustvo uticaja Rusije i Kine u dezinformacionom ekosistemu Crne Gore je, takođe, standardna pojava. Kineska propaganda može podvesti pod ono što se tradicionalno opisuje kao meka moć, reklama, riječju - propaganda. Za razliku od ovoga, uticaj Rusije je puno ozbiljniji, prisutniji i opasniji. Ona je u ovom regionu, pa i u Crnoj Gori, uspostavila razvijenu infrastrukturu za širenje uticaja, sačinjenu od medija, političara i aktivista. Ta infrastruktura godinama strpljivo plasira kremljske dezinformacione i propagandne narative, po potrebi podižući „borbenu gotovost“. Tako je, na primjer, početak agresije na Ukrajinu označio i početak snažne dezinformacione kampanje u Crnoj Gori, čiji je cilj da relativizuje obim ruskog prestopa i agresiju na suverenu zemlju⁶.

STUDIJE SLUČAJA BITKE KOJE TO NIJESU

U posljednjih nekoliko godina u svijetu raste spoznaja da su dezinformacije postale glavna karakteristika izbornih procesa u mnogim zemljama i da mogu u velikoj mjeri uticati na rezultat izbora. Pojavljuje se sve više dokaza da

5 Dragan Koprivica, Milica Kovačević, Tijana Velimirović, 25 činjenica o medijskim manipulacijama, Centar za demokratsku tranziciju, avgust 2020 <https://www.cdmn.org/wp-content/uploads/2020/08/25-cinjenica-o-medijskim-manipulacijama-2.pdf>

6 Ivan Subotić, Nermia Šehović, Darvin Murić, "Nomen est omen: Kako mediji nazivaju rat u Ukrajini" Raskrinkavanje.me, 12.04.2022, <https://www.raskrinkavanje.me/analize/nomen-est-omen-kako-mediji-nazivaju-rat-u-ukraini/>

različite države koriste dezinformacije kako bi manipulisale izbornim procesima u inostranstvu. Ni Crna Gora nije izuzetak od ovog trenđa, što je postalo posebno vidljivo u prethodne dvije godine.

Naši su timovi analizirali su ovaj problem tokom i nakon parlamentarnih izbora 2020. godine⁷. Glavno obilježje dezinformacione kampanje u tom periodu je usmjerenost na stvaranje nestabilnosti, podizanje tenzija i podrivanje izbora kao demokratskog procesa. U ovome su prednjačili tabloidi iz Srbije, iako je bilo sličnih aktivnosti i u crnogorskom medijima, a naročito na društvenim mrežama. U toku ovih je kreiran jedan novi instrument u dezinformacionom ekosistemu – kreiranje jednokratnog portala "Udar" koji je za isključivi cilj imao disreditaciju političkih protivnika.

Nedugo zatim, u martu 2021. godine pokrenuta je „bitka za Nikšić“⁸. Ovdje se, vjerovali ili ne, radilo o kampanji za lokalne izbore u ovom gradu koja je po količini dezinformacija i tenzija nadmašila sve što smo prije toga mogli da vidimo. Odluka Nikšićana i Nikšićanki o tome ko će se baviti komunalnim i razvojnim pitanjima pojedini mediji i dezinformatori su predstavili kao "dan D". Skoro da nema niti jedne od tehnika dezinformisanja koja nije korišćena u ovoj kampanji. Ovu atmosferu su putem društvenih mreža i medija kreirali i spoljni i unutrašnji akteri.

Na televiziji Happy zaista je pokrenut serijal „Bitka za Nikšić“, a tabloidi iz te zemlje su posvetili posebne rubrike na svojim sajtovima nikšićkim izborima. Njihovo izvještavanje, oslonjeno često na „neimenovane izvore“, bilo je posvećeno podizanju tenzija i širenju straha,

izmišljanju incidenata i zastrašujućih najava i predviđanja. Ovo je bilo posebno izraženo u toku izbornog dana, kada su tabloidi iz Srbije istovjetne članke pune netačnih tvrdnji objavljivali su jedni za drugima, u razmaku od nekoliko minuta.

Domaći mediji, na drugoj strani, bez nuđenja konkretnih dokaza, obavještavali su javnost o napadima na pojedince zbog nošenja nacionalnih obilježja, da bi, nakon, što policija demantuje političku i nacionalnu pozadinu, stavljali tačku na takve navode, bez daljeg objašnjavanja publići šta se zbilja desilo. Na ovim izborima se izdvojio i namjenski portal "Signal" za predizbornu dezinformisanje, koji je nakon izbora ugašen.

U decembru 2021. godine održani su lokalni izbori u Cetinju, Mojkovcu i Petnjici. Iako su se odvijali u situaciji usijanih političkih tenzija koja je postala crnogorska svakodnevica, ovi izbori su u pogledu dezinformacionih kampanja protekli u mnogo prihvatljivijoj atmosferi. Ipak, senzacionalizam, pristrasno izvještavanje, dezinformacije i podizanje tenzija, nijesu izostali.

Zanimljivo je da su ovi izbori privukli značajno manje interesovanje medija iz Srbije i zadržali lokalni karakter. U Petnjici i Cetinju ishod izbora i odnos snaga dva bloka je bio manje-više poznat, pa nije bilo ni moguće generisati intenzivnije zaostrovanje odnosa. No, u Mojkovcu je o pobedniku odlučivao mali broj glasova, ali ipak ovim izborima nije pridavan „istorijski“ značaj niti smo gledali „mojkovačku bitku“ u tabloidima i na društvenim mrežama.

7 Dragan Koprivica, Milena Gvozdenović, *Ključna obilježja predizborne kampanje u medijima*, Centar za demokratsku tranziciju, novembar 2020, <https://www.cdtm.org/wp-content/uploads/2020/11/Analiza-Ključna-obilježja-predizborne-kampanje-u-medijima.pdf>

8 Darvin Murić, "Zastave i dezinformacije bitnije od programa za gradane", Raskrinkavanje.me, 27.03.2021, <https://www.raskrinkavanje.me/analize/zastave-i-dezinformacije-bitnije-od-programa-za-gradane/>

ONI NE MRZE ŽENE, ALI...

Žene koje se odvaže da se u Crnoj Gori bave politikom, a pri tom imaju i svoj stav, na meti su raznih osuda i mizoginih poruka.

Tako je, prethodnih mjeseci uspostavljen jedan novi mehanizam: vrijeđati, nipođaštavati, osuđivati, seksistički komentarisati gotovo svaku ženu koja se i odvažila da razmišlja različito od mrziteljskog krda, nerijetko sačinjenog i od državnih funkcionera. Evo nekoliko primjera kako funkcioniše taj mehanizam:

Božena Jelušić, poslanica GP URA, je česta sagovornica medija, učesnica konferencija i debata koje organizuje civilno društvo i vješta debaterka u parlamentu. Njeno znanje i iskustvo iritirali su glasne i agresivne pojedince, i ona je zbog bavljenja svojim poslom često bila na meti koordiniranih napada. Nezadovoljstvo njenim stavovima nasilnici na društvenim mrežama ne mogu da trpe, već ga pretvaraju u mizoginu diskreditaciju „babe“ i „tete“ koja se „u sve razumije“. Posebno brine što je poslanica Jelušić bila žrtva mizoginih uvreda i od strane svojih kolega sa političke scene⁹. „Babom koja sve zna i sve vidi“ nazvao je i jedan od savjetnika premijera Zdravka Krivokapića, Vojo Laković¹⁰.

Vesna Bratić, bivša ministarka prosvjete, nauke, kulture i sporta, u prethodne dvije godine doživjela je niz mizoginih napada. Kada se pojavila na političkoj sceni, napadi na društvenim mrežama su se uglavnom sastojali u izrugivanju njenoj frizuri i stajlingu. Nešto kasnije, ona postaje objekat seksualizacije, i armija botova analizira njene navodne estetske intervencije i

⁹ M.D, "Frontovci vrijeđali Boženu Jelušić, ona odgovara: Ne prihvatom takvu vrstu političkog folklora", CDM, 20.10.2020, <https://www.cdm.me/politika/frontovci-vrijedali-bozenu-jelusic-ona-odgovara-ne-prihvatom-takvu-vrstu-politicckog-folklora/>

¹⁰ Antenam, "Krivokapićev savjetnik za bezbjednost Laković vrijeđao poslanicu Jelušić", 29.10.2021, <https://www.antenam.net/politika/219837-krivokapicev-savjetnik-za-bezbjednost-lakovic-vrijedao-poslanicu-jelusic>

vulgarno komentariše njena pojavljivanja. Na društvenim mrežama se pojavila karikatura sa njenim likom¹¹, uperena protiv njenog dostojanstva, sa jasnom namjerom poniženja i diskreditacije. I to što je Vladi Zdravka Krivokapića izglasano nepovjerenje, bio je povod za nove uvrede. Tako se internetom širila fotografija ženskih grudi uz komentar da se Vesna Bratić „razdružila“. Pored toga, njeni često kontroverzni, desničarski i politički sporni stavovi, kontinuirano su komentarisani kroz kontekst „ženske histerije“ i etiketirani raznim psihijatrijskim dijagnozama.

Draginja Vuksanović Stanković, poslanica SDP-a, je česta meta mizoginih i agresivnih napada, kako u realnom, tako i u sajber svijetu. Od njenog pojavljivanja na političkoj sceni Crne Gore, njen fizički izgled i privatni život privlačili su pažnju nasilnika. Zbog uvreda na njen račun početkom ove godine intervenisala je i Agencija za elektronske medije, zabranivši emitovanje više emisija srpske televizije Happy na teritoriji Crne Gore u narednih šest mjeseci, zbog mizoginih kvalifikacija koje je Draginja Vuksanović Stanković na pomenutoj televiziji uputio Vojislav Šešelj¹². Nešto ranije, izvršni direktor Srpske kuće Emilo Labudović je poslanici SDP-a posvetio seksistički tekst, u kome je naziva „alapačom“ i upućuje niz drugih uvreda¹³. Mizogini i seksistički napadi na njen račun došli su i od člana Nacionalne komisije za UNESCO Jovana Markuša¹⁴.

Ni poslanica DPS-a Aleksandra Vuković nije

¹¹ V.Kadić, "SRAMNA FOTOMONTAŽA: Društvenim mrežama kruži slika gole ministarke i sveštenika (FOTO)", Novosti.rs, 21.01.2021, <https://www.novosti.rs/crna-gora/vesti/957027/sramna-fotomontaža-drustvenim-mrežama-kruži-slika-gole-ministarke-sveštenika-foto>

¹² CDM, "Šešelj nastavio sa monstruoznim uvredama na račun Vuksanović Stanković", 05.01.2022, <https://www.cdm.me/politika/sešelj-nastavio-sa-monstruoznim-uvredama-na-racun-vuksanovic-stankovic/>

¹³ Emilo Labudović, "Pisma sa sela kojeg viši nema: Alapača", In4s, 22.04.2021, <https://www.in4s.net/pisma-sa-sela-kojeg-vise-nema-alapaca/>
Redakcija: Pobjede, "Besprizorne uvrede člana Vladine komisije Jovana Markuša na račun Vuksanović-Stanković", Pobjeda, 13.01.2022, <https://www.pobjeda.me/clanak/besprizorne-uvrede-clana-vladine-komisije-jovana-markusa-na-racun-vuksanovic-stankovic/?fbclid=IwAR3fSuAr2iHz-L9xzN-77wdqtM-lUEem10x39vliqEk1dgeAevG-WQS9g>

bolje prošla u susretu sa čoporom koga su činile i njene kolege iz skupštine. Prije nekoliko godina „optužena“ da je poslaniku Demokratskog Fronta Milanu Kneževiću pisala ljubavna pisma¹⁵. Ona je na društvenim mrežama u više navrata bila meta „satiričara“ koji su plasirali montaže i karikature koje su, naravno, imale cilj da je diskredituju. Njen stil i način odijevanja, mrzitelji žena, naročito onih u politici, nikako nijesu uspjeli da ostave na miru. Slično je prošla i potpredsjednica te partije Sanja Damjanović koja je takođe bila meta „karikaturista“¹⁶. U martu 2022. „sačekuša“ je pripremljena Dragica Sekulović, bivšoj ministarki i poslanici DPS-a koja je bila izložena stotinama komentara koji su sadržali rodnu mržnju i diskriminaciju, zbog kojih je podnijela krivičnu prijavu¹⁷.

MIM SERDARI, VOJVODE, KOMITE I HAJDUCI

U prethodnih nekoliko godina u Crnoj Gori su na društvenim mrežama, a naročito na Facebooku, formirane različitih stranica, grupe i mim nalozi, koji kroz „satiru“ podržavaju narrative političkih partija. Na tim stranicama često se objavljaju statusi koji blate pojedince i grupe neistomišljenika.

Ova vrsta „političkog aktivizma“ počela je prije osam godina, sa Facebook stranicom Stari liberal. Dugo vremena to je bila najposjećenija

15 Jelena Jovanović, „Knežević: Vuković mi piše ljubavne pjesme, Gvozdenović je bježao preko žardinerja“, Vijesti.me, 28.11.2017, <https://www.vijesti.me/zabava/54145/knezevic-vukovic-mi-pise-ljubavne-pjesme-gvozdenovic-je-bjezao-preko-zardinera>

16 Redakcija Pobjede, „Sramna karikatura Damjanović, hitno procesuirati odgovorne“, Pobjeda, 27.02.2021, <https://www.pobjeda.me/clanak/sramna-karikatura-damjanovic-hitno-procesuirati-odgovorne>

17 Gradske.me, „Sekulic podnijela krivičnu prijavu protiv urednice portalu Volim Podgoricu“, CDM, 03.04.2022, <https://www.cdm.me/chronika/sekulic-podnijela-krivicnu-prijavu-protiv-urednice-portala-volim-podgoricu/>

mim stranica, koja je kritički tretirala tadašnju vlast, najčešće sa konzervativnih i nacionalnih pozicija i služeći se često negativnom kampanjom prema pojedincima. Međutim, ta stranica je bila neaktivna između januara i septembra 2020., u periodu litija i parlamentarnih izbora, nakon čega je nastavila sa objavama koje kritikuju sve aktere političke scene.

Period „procvata“ mim scene kreće sa organizovanjem litija protiv Zakona o slobodi vjeiroispovijesti. U tom periodu se izdvaja grupa povezanih mim stranica, koja među korisnicima društvenih mreža prepoznatljiva pod nazivom „Mim serdari“. Najistaknutije stranice u ovoj grupi su МИМистарство оностраних послова, Nemojmo politizovati proteste i The Neprijatni¹⁸, a po njihovom tvrđenju, ovoj grupi pripadaju i stranice Antimim, Rožajske noći/ Prodajica Stvarčica, Nismo mi takav lokal, Crnmičke mudrosti, Ekološka država Crna Gora, Novopečeni, Mim republika i druge¹⁹.

One su u toku litija pružale jasnu podršku Srpskoj pravoslavnoj crkvi (SPC) i učestvovale u koordinaciji i promociji litijskih i protestnih okupljanja. Za vrijeme parlamentarnih izbora one su davale podršku tadašnjoj opoziciji, a nakon izbora podržavale novu vlast. Istraživanjem je utvrđeno da su pomenuti mim nalozi u toku izborne kampanje uspostavili obrazac dijeljenja linkova sa drugim entitetima na Facebooku, u okviru identifikovane mreže koordinisanog neautentičnog ponašanja²⁰. U odnosu na važna politička pitanja i u kritičnim trenucima, očigledna je njihova naslonjenost na Demokratski front.

18 Ova stranica je desetine puta uklanjana sa Facebooka zbog dijeljenja nedozvoljenih sadržaja i nanovo otvarana, pa je dostupna samo njena posljednja verzija.

19 M.Sekulović, „Kritikovali smo staru, a nećemo štedjeti ni novu Vladu“, Dan online, 31.12.2020, <https://old.dan.co.me/nivo=3&rubrika=Drustvo&clanak=7740618&datum=2020-12-31>

20 Milica Žrnović, Ivan Vukčević, Vladimir Simonović, Preoblikovanje izborne kampanje korištenjem društvenih medija u Crnoj Gori, Centar za monitoring i istraživanja CEMI, oktobar 2020, <https://cemi.org.me/storage/uploads/YuB3uElmdxQajbbggunzf7DWWhj4HyY0036XGJZh.pdf>

Pored redovnih napada na partije i pojedince iz bivše vlasti, na njihovoj meti su i građanske partije, nezavisni mediji, nevladine organizacije i strane ambasade. U svemu tome su redovno širile govor mržnje i etiketirale pojedince²¹, a zabilježeni su i primjeri hapšenja njihovih navodnih administratora, pod sumnjom izazivanja panike i nereda²². Od početka agresije Rusije na Ukrajinu sve su stale u proruski front.

I strukture naklonjene Demokratskoj partiji socijalista (DPS) su se okušale u korišćenju mim stranica na Facebooku za promovisanje svojih ciljeva i napade na protivnike, ali bez većeg uspjeha. Među stranicama sa ovog spektra su se izdvajale Crna Gora Transparentno i Politika Crna Gora koje su bile izrazito aktivne tokom litijske i predizborne kampanje 2020. Aktivnost ovih stranica je zamrla krajem 2021. godine. Pro-DPS nalozi su, kako izgleda, izgubili bitku na Facebooku, ali doživljavaju procvat na Twitteru gdje prosrpska mim scena ne uspijeva da se nametne.

Na ovoj društvenoj mreži, svakodnevno se mogu vidjeti kampanje blaćenja pojedinaca, partija i organizacija, uvrede i verbalno nasilje. Čini se da je modus operandi isti, samo su "vrijednosti" koje nasilnici zastupaju nešto različite, naravno samo u njihovoj interpretaciji.

Krajem prošle godine, sa sve izraženijim po-djelama u okviru vladajuće koalicije postaje očigledno da se i druge grupacije sa tog ideološkog spektra „naoružavaju“ anonimnim kanalima na društvenim mrežama. Polako postaju prepoznatljive povezane stranice i profili koji u kontinuitetu promovišu i pružaju podrš-

• • • • •

²¹ Katarina Janković, "Manipulacija pod maskom humora", Pobjeda, 28.09.2020, <https://www.pobjeda.me/clanak/manipulacija-pod-maskom-humora>

²² Volim Podgoricu, "PUŠTEN ADMINISTRATOR MIM STRANICE: Ko su crnogorski MIM-ovci, najostriji i najduhovitiji kritičari društvenih dešavanja", 06.08.2020, <https://volimpodgoricu.me/novosti/pusten-administrator-mim-stranice-ko-su-crnogorski-mim-ovci-najostriji-i-najduhovitiji-kritici-drustvenih-desavanja>

ku Zdravku Krivokapiću, pojedinim članovima njegove Vlade, Marku Milačiću i Srpskoj pravoslavnoj crkvi, a istovremeno targetiraju druge političke subjekte²³. U ovoj grupi se ističu Facebook stranice: Fakt.me i Prof War Room. Ove stranice su bile posebno aktivne u odbrani vlasti Zdravka Krivokapića u toku procesa izglasavanja neprovjerenja i skupova podrške vladi. U periodu agresije na Ukrajinu, Fakt.me prenosi kremaljsku propagandu.

RIJEČ PSIHOLOGA: ZAŠTO SMO PODLOŽNI DEZINFORMACIJAMA?

Interesovanje za pojам takozvanih lažnih vijesti doživljava dramatičan porast sa pojmom društvenih mreža, ali je manipulacija vijestima u političke i ratno propagandne svrhe nastala samom pojmom masovnih medija. Danas su nove tehnologije omogućile da svako od nas potencijalno postane medij – izvori informacija dostupan velikom broju korisnika. Taj fenomen dovodi do dramatične fragmentacije medijskog prostora i do kompeticija informacionih izvora odnosno poplave ili inflacije informacija iz različitih izvora i sa različitim stepenom tačnosti i kredibilnosti.

Dakle, veoma je teško ustanoviti istinitost brojnih navoda koji se na razne teme pojavljuju u prostoru masovnih medija, a posebno u domenu društvenih medija. Fenomen lažnih informacija uopšte, a posebno dezinformacija (namjerno kreiranih lažnih informacija sa namjerom manipulisanja javnošću) s pravom dobija centralnu važnost u svim debatama ve-

• • • • •

23 <https://dfcme.me/onlajn-antitijela-premijera-krivokapica/>

zanim za moderne teorije komunikacije i moderne tehnologije i alate kojima se komunikacija koristi.

U tom kontekstu posebnu pažnju zaslužuju dezinformacije koje se odnose na podsticanje mržnje među identitetskim cjelinama: nacionalizam, vjerska mržnja i netrpeljivost, progon određenih socijalnih grupa poput manjinskih rasa, kultura ili seksualnih opredjeljenje.

Svaka informacija koja postiže emocionalni efekat ima značajnu pragmatsku dimenziju, odnosno ima potencijal da utiče na ponašanje primalaca informacije. Izazivanje emocija poput ljutnje, bijesa, mržnje, straha, nemoći, očaja i sl. može veoma značajno uticati na ponašanje velikih grupa populacije. Ovim alatima se obilato koristi takozvana identitetska politika, onaj oblik političkog djelovanja koji se značajno zasniva na simboličkim i identitetskim odrednicama.

Da bismo analizirali destruktivni potencijal ovakvih informacija odnosno dezinformacija koristićemo prizmu evolutivne psihologije. Ona omogućava analizu ljudskog ponašanja kroz modele instinkтивnih programa ponašanja, oblikovanih kroz milenijume evolucije naše vrste i kroz milione godina evolucije srodnih vrsta.

Budući da je ključna karakteristika ljudskog ponašanja upravo socijalno funkcionisanje i grupni kolaborativni mehanizmi, postoji cijeli niz programa koji se odnose na funkcionisanje grupe. Među njima su od posebne važnosti mehanizmi prepoznavanja sopstvene grupe i njenog razdvajanja od ostalih. Pripadnici jednog čopora moraju biti u stanju da prepoznaјu granice sopstvenog socijalnog okruženja i da identifikuju potencijalne prijetnje koje dolaze od drugih čopora kroz kompeticiju za resurse preživljavanja. Dok je kod nama srodnih vrsta relativno jednostavno prepoznati granice sopstvenog čopora, ljudi pripadaju mnoštvu

različitih identitetskih jedinica, Od porodice, preko vjere, nacije, ideologije, političke afilijacije, preferencije ka sportskim klubovima itd. u suštini upravo ova kompleksnost ljudskih identitetskih odrednica čini da je identitetska politika jedan od najdirektnijih i najefikasnijih formi manipulacije ljudskim ponašanjem. Naine, identitetska politika koristi mogućnost "crtanja" relativno proizvoljnih granica između identitetskih odrednica.

Možemo samo da zamislimo koliko je, uz pomoć dezinformacija vezanih za neprijateljske namjere ili poteze druge grupe, jednostavno izazvati emocionalnu reakciju straha. Sama izloženost pripadnicima eksternih grupa (na primjer masovnoj imigraciji pripadnika drugih kultura) utiče na aktiviranje instinktivnih mehanizama odbrane. Dezinformacije vezane za paranoidne interpretacije namjera, ili manipulisanje činjenicama u cilju aktiviranja mehanizama mržnje i nasilja, nailazi na veoma plodan teren u ljudskoj psihologiji uopšte. Prastari mehanizmi kompeticije i nepovjerenja među grupama i čoporima veoma lako pronalaze put kroz slojeve kognitivnih i intelektualnih mehanizama. Oni netaktnuti dolaze do ispoljavanja u formi konkretnih činova i akcija - od glasanja za ksenofobne, ektremno desničarske ili čak supratističke ili fašističke opcije do čina konkretne agresivne radnje poput atentata, tuče i sl.

Poznat je fenomen jačanja identitetske pripadnosti i identifikacije sa sopstvenom grupom u uslovima percepcije spoljašnjeg napada odnosno agresije. Zato je čest slučaj da politički lideri i grupacije kojima ide u prilog veći stepen identifikacije sa sopstvenom grupom (nacionalističke stranke, nacional-šovinistički, kleronacionalni i slični pokreti) sistematicno koriste lažne informacije za podizanje stepena identifikacije sa sopstvenim simbolima, kroz izazivanje straha i ugroženosti.

Važno je podvući da se efikasnost ovih manipulativnih radnji zasniva na intenzitetu emocionalne reakcije - što jača emocija je izazvana, to je vjerovatnije da se razum neće izboriti i revidirati izazvane reakcije. Iako je jasno da su neobrazovani i nisko obrazovani slojevi stanovništva najviše podložni ovakvim fenomenima, na njih nijesu imuni ni najedukovаниji slojevi stanovništva.

Autori poput Tverskog i Kahnemana ukazuju na fenomen tzv. "brzog" mišljenja koje je instiktivno, nelogično, iracionalno i emocionalno mišljenje zasnovano na šablonima i predrasudama. Aktiviranje mehanizama "sporog mišljenja" koje je kritičko, objektivnije, uravnoteženije i zasnovano na činjenicama, u velikoj mjeri zavisi od stepena aktiviranja mehanizama alarma. Ako je alarm i stres visok, naša neurologija prelazi na režim brzog mišljenja i mi postajemo ekstremno podložni manipulativnim formama komunikacije. Tek kada prihvatimo da smo svi i neminovno podložni ovim mehanizmima, imamo pravo da se zapitamo da li među nama ima onih koji su tome posebno podložni.

U tom smislu, možemo navesti osobe koje su neobrazovane, kao i jedinke koje su izložene nepovoljnim i stresnim uslovima odrastanja i života uopšte. One mogu da budu posebno podložne ovim mehanizmima. Postoje značajne indikacije da su konzervativno desničarski orijentisane jedinke (kao i ekstremno ljevičar-

ski orijentisane, po mišljenju nekih autora) oni čiji su programi napada i odbrane stalno latentno aktivni. Oni zato prvi i najintenzivnije reaguju na dezinformacije.

Za sve nas, ali posebno za osobe sa pomenutim desničarskim i konzervativnim stavovima, je od posebne važnosti i percepcija stava onoga što smo definisali kao "naša" grupa. Izražavanje stava koji se protivi većini jedan je od najtežih stvari za ljudska bića. Različiti stavovi izazivaju odbrambene reakcije grupe i mogu rezultirati nasiljem ili ekskomunikacijom onoga ko različito misli. Zato je jedna od formi manipulacije izazivanje utiska masovnosti i "opšte prihvatenosti" nekog stava ili mišljenja, kroz korišćenje botova i sličnih mehanizama.

Dezinformacije su veoma uspešne između ostalog zato što zloupotrebljavaju neke elemente instiktivne i emocionalne prirode, mehanizme koji su u našoj vrsti prisutni od pamтивјека и чији је утицај на лудско понашање mnogo старији од размишљања, разума или логике.

Iako laž kao takva, i njene manifestacije poput lažnih informacija, kao i identitetska politika nijesu nov izum, moć današnjih sredstava komunikacije ih čini veoma efikasnim. Onaj ko uspešno kontroliše medijski prostor ima moć da kontroliše ljudsko poнашање koristeći emocije i instinkte.

Moskovska 153,
81000 Podgorica, Crna Gora

cdt@cdtmn.org
www.cdtmn.org

B | T | D The Balkan Trust
for Democracy

A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND